

ЗАСТОСУВАННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО МОРСЬКІ ВИМОГИ: ОГЛЯД СУДОВОЇ ПРАКТИКИ

APPLICATION OF LEGISLATION ON MARITIME CLAIMS: OVERVIEW OF FORENSIC PRACTICE

Рикова О.М.,

здобувач кафедри господарського права і процесу
Національного університету «Одеська юридична академія»

Стаття присвячена огляду судової практики щодо застосування законодавства про морські вимоги. Проаналізовані окремі акти Вищого господарського суду України щодо розгляду спорів, пов'язаних з морськими вимогами. Виявлені окремі ознаки морських вимог.

Ключові слова: морська вимога, арешт судна, позовна вимога, торговельне мореплавство, господарські право-відносини.

Статья посвящена обзору судебной практики относительно применения законодательства о морских требованиях. Проанализированы отдельные акты Высшего хозяйственного суда Украины относительно рассмотрения споров, связанных с морскими требованиями. Выявлены отдельные признаки морских требований.

Ключевые слова: морское требование, арест судна, исковое требование, торговое мореплавание, хозяйственные правоотношения.

Article reviews the jurisprudence regarding the application of the legislation on maritime claims. Individual acts of the Supreme Economic Court of Ukraine for consideration of disputes relating to maritime claims are analyzed in the article. Some signs of maritime claims are revealed in the article.

Key words: maritime claim, arrest of vessel, action, merchant shipping, economic law relationship.

Постановка проблеми. У сфері торговельного мореплавства виникає численна кількість господарських відносин, значна частина яких пов'язана із морськими вимогами. Останнє поняття зустрічається у законодавстві та широкій підприємницькій практиці. Але не можна вести мову про наявність єдиного легального чи наукового розуміння про те, що таке морська вимога та яке її місце у формуванні цілісної категорії морських спорів. Це не лише не сприяє вирішенню наукових завдань, пов'язаних із дослідженням господарських відносин у сфері торговельного мореплавства, але й спричиняє проблеми правозастосування у сфері практичної реалізації діяльності суб'єктів господарювання у морегосподарському комплексі.

Стан дослідження. Ситуативно поняття «морської вимоги» розглядалась у працях Г.Г. Іванова, В.П. Паліюк, А.В. Сидоренко, В.Ф. Сидорченко, І.А. Шалаєвої, однак зазначені вчені не зосереджували свої наукові зусилля на дослідженні поняття та ознак морських вимог.

Поняття морської вимоги за законодавством України комплексно досліджувалось у монографії О.А. Брильова «Арешт суден по забезпеченню морських вимог» [1] та у відповідному дисертаційному дослідженні [2]. Водночас, по-перше, розуміння вказаним науковцем морської вимоги не позбавлено дискусійних аспектів, по-друге, зазначені дослідження не враховують сучасної судової практики, що містить застосування законодавства, яке стосується морських вимог.

Метою статті є огляд судової практики, щодо застосування морських вимог та здійснення у зв'язку із цим науково-практичних висновків.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до ст. 42 Кодексу торговельного мореплавства України – це вимога, що виникає з права власності та інших майнових прав на судно, будівництво судна, управління, експлуатацію або комерційне використання судна заставу судна чи здійснення заходів, пов'язаних з рятуванням судна.

Зазначене визначення, на жаль, не дає пояснення про правову природу морської вимоги та не дає можливість скласти уявлення про характерні ознаки морської вимоги. Корисним у зазначеному визначенні є те, що морська вимога тісно пов'язана з судном та виникає із правовідносин, що стосуються судна.

У своїй іншій праці автором цієї статті було доведено, що морська вимога може мати зобов'язально-правову природу, виступати вимогою уповноваженої сторони у зобов'язанні, мати речово-правову природу (є похідною від права власності на судно) [3].

Доцільним видається аналіз деяких судових актів (більшість з яких ухвалена саме господарськими судами), що дозволить виявити певні ознаки морських вимог.

Варто зауважити, що спроби визначити поняття морської вимоги у судовій практиці не завжди призводять до правильних висновків. Зокрема, в ухвалі Євпаторійського міського суду Автономної Республіки Крим від 24 липня 2012 року по справі № 106/7735/2012 міститься наступне визначення морської вимоги (до якого суд дійшов шляхом аналізу відповідних положень КТМ): «Морською вимогою вважається право вимоги кредитора, яке виникає в торговельному мореплавстві з юридичних фактів, що пов'язані з порушенням будь-яких майнових чи немайнових прав кредитора, що заявляється

до судна – правопорушника або до найбільш заінтересованої в судні особи, та яке може забезпечуватися шляхом судового арешту суден, що належать особі або експлуатуються нею, яка прийняла на себе відповідальність за вимогою». Наведене визначення «народжене» внаслідок тлумачення суддею норм права, не є досконалим, адже, по-перше, поняття «морської вимоги» ототожнюється із «правом вимоги кредитора», що є дискусійним, адже змішуються поняття «вимога» та «право», які не є тотожними за змістом, по-друге, морська вимога може виникати не лише з зобов'язань, але й з правовідносин власності та мати речово-правову природу, по-третє, зазначається, що морська вимога як право вимоги кредитора може заявлятися до судна-правопорушника, що є хибним твердженням, адже судно є об'єктом, а не суб'єктом правовідносин.

В свою чергу, потребує відповіді запитання: чи співпадає морська вимога із позовною вимогою? Якщо зазначені поняття є тотожними, тоді для викремлення морських вимог у судовій практиці мали б застосовуватися ті самі критерії, що висуваються для розуміння позовної вимоги, як от: способи та форми захисту, наявність спору про право тощо.

Щодо співвідношення зазначених понять доцільним є аналіз постанови Вищого господарського суду України від 30 листопада 2006 року по справі № 2-20/5897-2006, у якій зазначено наступне: «12 липня 2005 року та 25 серпня 2005 року відповідно, державним підприємством «Ялтинський морський торговельний порт», були виставлені морські вимоги за № ОКидР-1449 та № ОКидР-1844/2 на загальну суму 26 288,56 грн із метою ліквідації заборгованості за портовими зборами та платою за послуги з посадки/висадки пасажирів, якими відмовлено позивачу у наданні дозволу на вихід із порту до сплати всіх платежів.

З огляду на викладене, позивачем, товариством з обмеженою відповідальністю «Анкор-98», було сплачено суму у розмірі 26 288,56 грн згідно з виставленими морськими вимогами від 12.07.2005 р. № ОКидР-1449 на суму 7014,00 грн та від 25.08.2005 р. № ОКидР-1844/2 на суму 19 274,56 грн [4].

Аналіз зазначеного судового акту свідчить про те, що морські вимоги були пред'явлені державним підприємством «Ялтинський морський торговельний порт» (далі – ДП «ЯМТП») у формі листів (або претензій), що мають відповідні реквізити, фактично являючи собою засноване на законі та договорі волевиявлення ДП «ЯМТП», адресоване ТОВ «Анкор-98», щодо сплати заборгованості за портовими зборами та платою за послуги з посадки/висадки пасажирів. Товариством з обмеженою відповідальністю «Анкор-98» зазначені морські вимоги були задоволені у позасудовому порядку шляхом сплати відповідних сум. Можна дійти до висновку, що морська вимога не є тотожною позовній вимозі.

Зазначений висновок підтверджується й положеннями постанови Вищого господарського суду України від 20 жовтня 2009 р. по справі № 6-25/477-06-12859, у якій зазначено: «Судом було досліджено

копії дистрибуторських рахунків, рахунків-фактур, листа товариства з обмеженою відповідальністю «Святослав» від 19.01.2010 р. № 3, морської вимоги державного підприємства «Херсонський морський торговельний порт» від 12.04.2010 р. № 30-01/153 до ТОВ «Святослав» про сплату заборгованості» [5]. Тож судом було досліджено документ – морську вимогу державного підприємства «Херсонський морський торговельний порт», що має відповідні реквізити та зі змісту рішення фактично є претензією Державного підприємства «Херсонський морський торговельний порт» до ТОВ «Святослав».

Аналіз викладених вище рішень дозволяє дійти висновку про нетотожність понять «морська вимога» та «позовна вимога», де морська вимога може набувати форми позовної, зокрема, у разі неврегулювання спору у досудовому порядку (чи відсутності бажання у сторони, що має морську вимогу, застосувати досудовий порядок врегулювання спору).

Зазначений висновок за аналогією можна зробити, виходячи з дослідження висновків Верховного Суду України, викладених у постанові від 28 листопада 2011 року по господарській справі 3-127Г11, який під час аналізу існуючих форм пред'явлення вимоги покупця до продавця про повернення передоплати за договором купівлі продажу зазначив наступне: «Оскільки законом не визначено форму пред'явлення такої вимоги покупця, останній може здійснити своє право будь-яким шляхом: як шляхом звернення до боржника з претензією, листом, телеграмою тощо, так і шляхом пред'явлення через суд вимоги у визначеній законом процесуальній формі позову» [3].

Наведений висновок Верховного Суду України може бути застосований й щодо морських вимог, що можна побачити на прикладі постанови Вищого господарського суду України від 17 листопада 2009 року по справі № 33/47-09-1729. У вказаному судовому акті зазначено: «У квітні 2009 року державне підприємство «Одеський морський торговельний порт» звернулося до господарського суду Одеської області з позовом до Відкритого акціонерного товариства «Українське Дунайське пароплавство» про стягнення з відповідача на користь позивача 92480,64 доларів США боргу за морською вимогою по судну «М. Заболоцький» [7]. З наведеного прикладу вбачається, що морська вимога державного підприємства «Одеський морський торговельний порт» (далі – ДП «ОМТП») до відкритого акціонерного товариства «Українське Дунайське пароплавство» про стягнення боргу у розмірі набула форми позовної у зв'язку із зверненням ДП «ОМТП» з позовом до суду.

Необхідно зауважити, що морська вимога у судовому порядку може набувати форми не лише позовної вимоги, а й вимоги про арешт судна. Власне й однією з важливіших ознак морської вимоги необхідно визначати можливість здійснення арешту судна виключно за морською вимогою. Можна казати навіть про те, що саме виключність морської вимоги обумовлює виникнення права заінтересованої особи на накладення арешту на судно.

Наведена теза підтверджується положеннями відповідних джерел права.

Зокрема, відповідно до ст. 2 Міжнародної конвенції з уніфікації деяких правил щодо накладення арешту на морські судна 1952 р., «судно, яке ходить під прапором однієї з Договірних Держав, може бути заарештоване в межах юрисдикції будь-якої з Договірних Держав лише стосовно морської вимоги й жодної іншої». Згідно зі ст. 4 зазначеної Конвенції «на судно може бути накладений арешт не інакше, як з дозволу суду або відповідного судового органу Договірної Держави, в якій здійснено арешт».

Подібні, але більш деталізовані, положення містить національне законодавство. Відповідно до ст. 42 КТМ України судно може бути арештоване тільки на морські вимоги. Положення ж абз. 1 ст. 41 КТМ, відповідно до яких судно може бути арештоване чи звільнене з-під арешту тільки за рішенням суду, господарського суду або голови Морської арбітражної комісії, красномовно свідчать про те, що право морської вимоги у матеріальному значенні може мати не лише цивільно-правове (що червоною ниткою проходить у працях О.А. Брильова [1; 2]), а й господарсько-правове забарвлення, яке, як видається, має переважне застосування.

Право на арешт судна не є абсолютним, а зазнає відповідних обмежень й може бути реалізоване з дотриманням вимог відповідного процесуального закону, а також положень КТМ України та міжнародних договорів.

Наприклад, господарські суди України мають право накласти арешт на судна у межах процесуальних інститутів запобіжних заходів та забезпечення позову. Одним із видів запобіжних заходів або заходів із забезпечення позову може виступати арешт судна. Водночас для можливості застосування арешту судна як запобіжного заходу господарський суд, відповідно до п. 9 Інформаційного листа Вищого господарського суду України від 20 квітня 2007 р. № 01-8/251 «Про деякі питання практики вжиття запобіжних заходів», має здійснити оцінку обґрунтованості доводів заявника щодо необхідності застосування запобіжного заходу у вигляді арешту судна з урахуванням такого: розумності, обґрунтованості і адекватності вимог заявника; наявності зв'язку між арештом судна і предметом відповідної позовної вимоги, яку заявник повинен подати у строк, встановлений частиною третьою статті 43-3; імовірності настання обставин, зазначених у статті 43-1; запобігання порушенню у зв'язку із арештом судна прав та охоронюваних законом інтересів третіх осіб.

Вищевикладена позиція щодо наявності обмежень у реалізації права на арешт судна за морською вимогою цілком підтверджується прикладами із судової практики.

Зокрема, 6 липня 2009 року господарським судом міста Севастополя розглядалася справа № 5020-12 за заявою ВАТ «Севморзавод» про вжиття запобіжних заходів щодо накладання арешту на судно «Жуковський» та заборону виходу зазначеного судна з території ВАТ «Севморзавод» до розгляду судом позовної

заяви про стягнення з товариства з обмеженою відповідальністю «Судосервіс» суми боргу. Ухвалою суду від 08 липня 2009 року було відмовлено у задоволенні заяви про вжиття запобіжних заходів. Законність цієї ухвали була підтверджена постановою Севастопольського апеляційного господарського суду від 02 вересня 2009 р. Судовими рішеннями було встановлено, по-перше, що вимога ВАТ «Севморзавод» відносно судна «Жуковський», яке експлуатується ТОВ «Судосервіс», є морською, адже виникла у зв'язку з ремонтом судна (п. 14 ст. 42 КТМ України), адже між ТОВ «Судосервіс» (замовник) та ВАТ «Севморзавод» (виконавець) був укладений договір, згідно з яким виконавець зобов'язався провести ремонт судна «Жуковський», а замовник – прийняти та оплатити виконані роботи. Ремонтні роботи з боку виконавця були виконані у повному обсязі, що було підтверджено актом прийому-передачі судна, водночас ТОВ «Судосервіс» виконало свої зобов'язання лише частково, не сплативши суму у розмірі 408410,63 грн.

У рішеннях зазначалося, що судно «Жуковський» на час звернення до суду знаходилось на території ВАТ «Севморзавод». Відповідно до п. 5.3.2. Договору остаточний платіж за ремонт здійснюється у день підписання акту прийому-передачі виконаних робіт, але у будь-якому випадку до виходу судна з акваторії виконавця.

Саме тому суди дійшли до цілком правильного висновку про те, що виходячи зі змісту наведеного пункту договору, перебування судна в акваторії виконавця є гарантією виконання замовником його обов'язків з оплати виконаних робіт, тож не потребує втручання суду у вигляді накладення арешту. Суди послались на п. 9 Інформаційного листа Вищого ВСУ від 20 квітня 2007 р. № 01-8/251 й дійшли висновку, що доводи заявника не відповідають вимогам зазначеного пункту [8].

У цьому прикладі також видно, що право на арешт судна може бути реалізоване не лише у зв'язку із наявністю елементів морської вимоги, але й відповідно до вимог про утримання речей як форми самозахисту майнових прав, які є пріоритетними по відношенню до формальних вимог господарського процесуального законодавства про запобіжні заходи.

Висновки. Наведений аналіз деяких судових актів щодо застосування законодавства про морські вимоги дозволяє дійти висновку про складність та багатоаспектність поняття «морська вимога».

Так, морська вимога не є тотожною позовній вимозі, а може пред'являтися шляхом надіслання листа, претензії тощо у позасудовому порядку.

Морська вимога може набувати й форми позовної вимоги у разі звернення до суду з підстав, зазначених у ст. 42 КТМ України, а також форми вимог про арешт судна.

Право на арешт судна не є абсолютним, а зазнає відповідних обмежень й може бути реалізоване з дотриманням вимог відповідного процесуального закону (зокрема, Господарського процесуального кодексу України), а також положень КТМ України та міжнародних договорів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Брильов О.А. Арешт суден по забезпеченню морських вимог за законодавством України : монографія / О.А. Брильов. – Миколаїв : Атол, 2002. – 242 с.
2. Брильов, О.А. Арешт суден на забезпечення морських вимог (цивілістичні аспекти) : 12.00.03 : дис. ... канд. юрид. наук / Брильов Олександр Анатолійович ; ОНЮА. Одеса, 2005. – 195 с.
3. Рикова О.М. Щодо правової природи морських вимог за законодавством України / О.М. Рикова // Правове життя сучасної України : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченій ювілею академіка С.В. Ківалова (16–17 травня 2014 р., м. Одеса). – Одеса : Юридична література, 2014. – Т.2. – С. 431–432.
4. Постанова Вищого господарського суду України від 30 листопада 2006 року по справі № 2-20/5897-2006 // Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/309837>.
5. Постанова Вищого господарського суду України від 20 жовтня 2009 р. по справі № 6-25/477-06-12859 // Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/11784030>.
6. Постанова Верховного Суду України від 28 листопада 2011 р. по господарській справі № 3-127гс11 // Єдиний державний реєстр судових рішень України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/19848650>.
7. Постанова Вищого господарського суду України від 17 листопада 2009 року по справі № 33/47-09-1729 // Єдиний державний реєстр судових рішень України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/6833503>.
8. Постанова Севастопольського апеляційного господарського суду від 02 вересня 2009 року по справі № 5020-12 // Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/10778143>.